

Вірич О. В.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри слов'янського мовознавства
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»

ЖІНОЧЕ ЩАСТЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПРОБЛЕМА В РОМАНІ М. МАТІОС «МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

Анотація. У статті на матеріалі роману М. Матіос «Майже ніколи не навпаки» досліджено проблему жіночого щастя в його екзистенційних вимірах. Всупереч ще й нині існуючим стереотипним уявленням про «статевий характер» щастя (чоловіче та жіноче), стверджується думка, що головною умовою щастя жінки, як і будь-якої особистості, є життєвий вибір на користь добра і любові та воля особистості жити відповідно до цього вибору.

Ключові слова: жіноче щастя, патріархальні стереотипи й еталони, бунт – покора, страх, відчай, вибір.

Постановка проблеми. У статті розглядається проблема жіночого щастя в екзистенційних вимірах у романі М. Матіос «Майже ніколи не навпаки». Гендерний аспект проблеми зумовлений самою специфікою досліджуваного твору, у якому центральним об'єктом зацікавлені письменниці є жінка, її доля у всіх її психофізіологічних, соціально-буттєвих і духовних проявах.

Актуальність порушеної в статті проблеми зумовлена, по-перше, ще й досі не зужитими до кінця гендерними стереотипами й еталонами, що є дискримінаційними щодо жіночої статі, а, по-друге, надто розмитими берегами визначення самого поняття щастя, яке, маючи надто суб'єктивну специфіку особистісного сприйняття та розуміння його виявлення у людському бутті, залишає безмежний простір для його трактування і втілення в кожній конкретній людській долі, що, зі спостережуваною нині ентропією морально-етичних засад і духовних цінностей, змушує звернути найпильнішу увагу на проблему щастя як екзистенційну проблему вибору і вчинку та самого сенсу існування людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема щастя в творчості М. Матіос досі не була об'єктом окремого дослідження. У роботах окремих дослідників побіжно порушується гендерний аспект цієї проблеми (І. Насмінчук, С. Жила, Г. Дриженко, Н. Косинська, Л. Волощук та ін.). Дослідниці вказують на трагізм жіночих доль, зображуваних письменницею, на порушену нею проблему реабілітацію жіночої тілесності та розкріплену віковою звичасвістю соціальною й моральною дискримінацією жінки, що призводить до втрати жіночої ідентичності. Окремі жіночі образи досліджуваних творів М. Матіос трактуються як образи «бунтарок», що повстали проти гендерних стереотипів, відстоюючи своє право на виявлення власної жіночої суті та власне щастя, – з чим погодитися важко.

Метою статті є з'ясування особливостей концепту щастя в екзистенційному (в т. ч. і гендерному) вимірі у творах М. Матіос «Майже ніколи не навпаки».

Завдання, вирішення яких сприяє досягненню поставленої мети:

– дослідження моделі соціального та приватно-індивідуального буття жінки в досліджуваних творах М. Матіос.

– визначення суті проблеми «бунтарства» героїнь твору «Майже ніколи не навпаки» та її зв'язку з моральним вибором (не-вибором).

Виклад основного матеріалу. Принцип бінарної опозиційності всього сущого у Всесвіті (небо – земля, Рай – пекло, світло – темрява, радість – смуток і т. ін.), очевидно, взагалі виключає можливість пізнання явища, означеного одним членом опозиції, без пізнання другого. Тому й спізнати чи пережити стан щастя, не спізнавши нещастя в будь-якому його прояві – біду, втрату, лихо, горе, – теж, очевидно, неможливо, а це означає, що абсолютно щасливих доль не буває, а якби й трапилася така, то це була б доля біомаси чи рослини, яка існує, не усвідомлюючи ні себе, ні того, що з нею відбувається.

Цей взаємозв'язок і взаємопроникність двох антитегічних понять накидає флор загадковості й невловимості на ту незримую субстанцію, яка означається словом «щастя», і робить майже неможливою його дефініцію, хоч із прадавніх часів найсвітліші уми філософів (Демокрит, Сенека, Аристотель, Платон, Епікур, Арістип та ін.) намагалися наповнити це слово чітко визначеним змістом.

Не можна проігнорувати й той факт, що в соціумній (як і в індивідуальній) буденній свідомості існує різниця у значеннях, що вкладаються в поняття щастя, коли йдеться про осіб різної статі: змінили, що закладені в поняття «чоловіче щастя», значною мірою відрізняються від змістів, закладених у поняття «жіноче щастя». Це диктується гендерними стереотипами (тобто історично зумовленими уявленнями про властивості, а відтак і потреби осіб різних статей), які служать підґрунтям і для гендерних еталонів, приписуваних соціумом кожній статі поведінкових норм, смаків та уподобань і навіть способу мислення.

Саме під таким кутом зору постає перед читачем проблема людського щастя в сімейній сазі М. Матіос «Майже ніколи не навпаки», де актуалізується саме гендерний аспект цієї проблеми.

Оскільки в розглядуваному творі М. Матіос фокусуємо свою увагу на жіночих образах, то й у цій роботі в центрі уваги будуть жіночі долі та варіанти т. зв. «жіночого щастя» чи його відсутності.

Слід одразу зазначити, що жодна з героїнь М. Матіос у своїх рефлексіях на власне буття не користується поняттями «щастя» – «нещастя» й не оцінює свою долю цими категоріями. Вони просто живуть, страждають чи втішаються, сприймаючи і те, й інше як даність: «Бо що зробиш? Судьба!» – як говорить одна із героїнь повісті «Майже ніколи не навпаки», Василина Чев'юкова, а «люди не можуть собі дати ради ні з любов'ю, ні з ненавистю. І майже ніколи не навпаки» [3, с. 14], – як говорить авторка твору.

Галерея жіночих образів і доль у творах буковинської письменниці надзвичайно багата. Вони різні за віковим, сімейним

і майновим станом, за уподобаннями і потребами, але всіх їх поєднує одне: долі їхні – трагічні. Іноді ці трагедії зумовлені абсурдністю світу, в якому живуть героїні, іноді спричинені їх неординарними характерами чи вчинками, а почасти – і тим, і іншим, але в долі жінок, зображуваних письменницею, трагедії завжди присутні, незалежно від характеру, вчинків чи віку героїнь.

Сімейна сага Чев'юків складається з трьох новел, героїнями яких є жінки, чії долі тим чи іншим чином були пов'язані з цією родиною. І хоч в усіх новелах діють ті самі персонажі, у кожній із них акцент переноситься на іншу жіночу долю з її неповторним щастям і непозбутнім горем.

Вище йшлося про гендерні стереотипи та гендерні еталони, які відображають уявлення про притаманні особам жіночої статі властивості, особливості характеру, способи мислення тощо й еталонні норми поведінки, які повинні узгоджуватися з цими уявленнями. На цих стереотипах та еталонах базуються звичаї, які, на жаль, всупереч думці Б. Червака [10], не завжди є мудrimi й доцільними, а досить часто (якщо не найчастіше) дискримінують жіночу сутність, заганяють її в прокрустове ложе сірості й пересічності, зречення не тільки власної індивідуальності, а й жіночої ідентичності.

Узвичаєному гендерному еталону в сімейній сазі «Майже ніколи не навпаки» найбільш відповідним є образ Василини Чев'ючки, на чийх ґрунтах оженився свого часу Кирило Чев'юк, зрадивши своє радісне й світле кохання з юною Маринькою. На час знайомства читача з цією героїнею – це жінка, майже цілком задоволена своїм життям, навіть попри те, що, як дізнається читач, їй нещодавно довелося поховати свого найменшого дев'ятнадцятилітнього сина.

Василина має все (чи майже все), що вона любить і що тішить її душу, – все, передбачене стереотипним уявленням про жіноче щастя. Вона має чоловіка, якому, щоправда, «якось хвороба підтяла чоловічу силу, так, ніби й не мав її ніколи. А швидше за все, якась чортиця двоного позаздрила... та й укоротила дні Василюїної втіхи, напустивши на Кирила чоловічу неміч задовго до старості» [3, с. 11]. Зате чоловік її – порядний сім'янин, добрий господар. У хаті завжди достаток, бо він ще й мисливець вдатний, а «полювання – штука прибутна. Чев'юки ніколи не знають біди за м'ясо <...> як вкоротять кулею рило дикому кабанові – вистачає того свинського м'яса-сала не на один місяць» [3, с. 35].

Любить Василина і «снувати босими ногами перед сном по встеленій грубими свинськими шкірами підлозі кімнати-спальні» [3, с. 36], бо жорстка свинська щетина коле босі її підшви й нагадує, як колись кололо її тіло чоловіче неголене обличчя.

Любить жінка слухати, як у печі потріскують дрова, як язички полум'я вириваються через конфорки, любить вдихати буковий димок і запах смачного борщу.

А ще любить, коли підвода з мисливського здобиччю в'їде у двір, «схилитись над нею і усім зором потриматись за розкішну, але вже збайдужілу красу колишніх володарів лісу, впокорених навіки дробом» [3, с. 38]. Особлива радість для Василини, коли заб'ють оленя: «Тоді Василюїні Великдень! Що вже вона вміє і насолити, й заквасити, й смаженину зробити з лісової козички чи оленя – то вміє <...> Ох же ж і смачна червоненька, а ж бурячкова буженина з річного оленя!» [3, с. 37].

Не обминув Господь Василюїну й материнським щастям: вродила й виростила чотирьох синів – «здорових, як горіхові зерна». З Дмитром біда сталася, але троє, а між ними й Андрій-

ко – її улюбленець, її «великодне яєчко» – живі й здорові. Теж втіха. Отже, буття дружини Кирила Чев'юка цілком вкладається в рамки еталонної гедонічної моделі жіночого щастя. Вона має все, чого бажає її натура, хай примітивна, духовно убога... Але ж і убогі, примітивні люди – також мають право на щастя!.. Із втратою Кирилом «чоловічої сили», що позбавила її тілесної втіхи, Василина так-сяк змиралася, бо «що зробиш? Судьба!» [3, с. 12]. Цей відсутній компонент жіночого щастя компенсується наявністю цілого ряду інших, про які згадувалося вище, а ще – сталою неприязню до невісток, особливо до Одокії – дружини старшого сина, яка «має з Павлом те, що свекруха давно забула». [3, с. 12], та «все кітна ходить, дітей плодить. А ти, Павле, думай, як ті діти прогодувати» [3, с. 41]. Овксентієва – взагалі, як каже Василина, – «курва», бо «валандася» з плотогонами, «як фіра без дишла» [3, с. 41]. Андрійчикова – на все його багатство прийшла «з голою задницею», бо «з двох телиць, п'яти кітних овець та подушок з ліжниками», принесених невісткою, «на газдівство, таке, як у людей, не складешся» [3, с. 43]. Не такі невістки у Василини, «як сини її солодкі...» Але невдоволення ними ніскільки не псує Василюїного задоволення своїм життям. Навпаки, це невдоволення відіграє у її житті, так би мовити, «компенсуючу» функцію, урізноманітнюючи його, не даючи можливості впасти в шопенгаурівську «безпредметну тугу» чи «нудьгу пересичення», що, на думку німецького філософа, завжди приходять за короткочасним щастям, якщо це щастя не змінюється новим стражданням [11].

На жаль, навіть таке примітивне приземлене щастя жінки виявляється недовговічним. Чоловік її гине під час полювання, й до його загибелі виявляються причетними її «солодкі» сини – улюбленець Андрійко з Овксентієм, які ще й шахрайським чином підмінили батьків заповіт, одібравши у старшого Павла заповідану батьком землю. Чи знає про це Василина в деталях – невідомо, але про те, що «сини її солодкі» ворогують між собою, вона знає, бо, осліпла й безпорадна, доживає віку у нелюбої Одокії, а Овксентій з Андрійчиком до Павла у хату не йдуть, а отже, і з матір'ю не бачаться.

Отже, щаслива, задоволена собою і своїм життям газдиня на старості літ виявляється зовсім нещасною, втративши все, що становило суть її щастя, залежного від зовнішніх умов, а не від внутрішнього, духовного буття особистості.

Цілком протилежним є образ Мариньки – головної героїні новели «Гойданка життя». Якщо Василина, попри те, що має дорослих синів і ледь не дев'ятеро внуків, ще, так би мовити, «фудульна» молодиця, яка б досі хотіла мати з Кирилом те, «що має Доцька з Павлом», то Маринька – однолітка, а може, й дещо молодша – стара, змарніла, сива. Ходить завжди, як черниця, в чорному одязі, обличчя має зчорніле.

Якщо Василина має велику «фамілію» (сім'ю тобто), то впродовж трьох новел, у кожній із яких Маринька з'являється бодай епізодично, читач не довідується, чи є в неї мама або тато чи які інші родичі. Відомо, що вона мала колись прабабу Федору, «в спадок» від неї залишилася Мариньці тепла стара хустка, «яку б вона не проміняла на жодне інше віно» [3, с. 130]. Бо та хустка говорить з нею. «Ні-ні, вона говорить не словами: хустка передає свій жар через Мариньчині долоні» [3, с. 130], а з того жару перетікають чийсь віщі слова, з яких вона «знала, що чекає будь-яку людину з їхнього села на день наперед» [3, с. 138] і могла застерегти від лиха.

Якщо Василюїнине щастя маркується предметами, які її тішать (ґрунти, свинські шкури, забита звірина, буженина з оле-

начого м'яса тощо), то предметна візуалізація Мариньчиного буття надзвичайно вбога й невиразна: окрім прабабиної хустки, згадується ще виміняний у циганів залізний чан, у якому вона кип'ятить смолу, аби самій не забувати й людям нагадувати, «що буде, коли будете дурне думати й дурне робити» [3, с. 137].

Очима Олекси Говді бачимо занедбаний, майже дикий сад. Із побіжної Мариньчиної згадки знаємо, що є в неї якісь грядки, бо вона, вже зрозумівши, що має дар передбачення, та злякавшись того знаття, «шляхтувала сусідчині кури, що розгребли ті грядки на ніч» [3, с. 136]. Але єдине, що її приваблює в садку, – це гойданка, причеплена до груші, а грядки згадалися лише як об'єкт здивування: як, мовляв, така дрібниця, як грядки й кури, могла прийти в голову після такого дива: вона мала знаття про людей, «які ходили ондечки за її брамою, ще вона з гойданки переговорювалась з ними, а вже перед очима бачила їхню наглу смерть чи близьку напасть» [3, с. 136].

Як уже відзначалося нами в попередніх дослідженнях, предметний ряд, що супроводжує героя в твореній митцем художній реальності, є важливим засобом його характеристики. Відсутність предметних рядів дозволяє думати, чи, точніше, спонукає до думки про незакоріненість героя твору в предметному, матеріальному світі, його чужість земному, повсякденному, потяг до ідеального. Образ Мариньки-богодухи ще раз переконує в цьому. Вона, й справді, не від цього, буденного, світу. В її часті, якого вона зазнала в юності з Кирилом Чев'юком, не було жодного помислу ні про ґрунти, ні про вівці, ні про газдівство, ні про бідність, ані про багатство. Було просто кохання, радісне і світле, на хвилях якого вони злітали, як на гойданці, високо-високо в небо, щоб знову «впасти в мох чи зіпріле листя», де Кирило «припадає до Мариньчиних колін обличчям – і щось шепче їй... шепче... а далі пестить її коліна... та примовляє чудними словами... ніби ворожить» [3, с. 131].

Це було кохання довічне, якому не потрібні були ні свідки, ні друзки, ні весільний батько; в якому не було гріха, а лише «розкіш звуків і запахів» та ще «безсоромна нагота молодого тіла» [3, с. 132]. Слово «без соромна» хочеться написати окремо, щоб забрати з нього узвичаєний негативний смисл: не той, хто втратив сором, а той, хто в своїй безгрішності навіть не здогадувався, що свого тіла можна соромитися – як маленькі діти, наприклад, як Іван і Марічка у Коцюбинського, як Адам і Єва, про чиє гріхопадіння Господь дізнався, щойно побачивши на їх «соромних місцях» фігові листочки, бо доки вони не знали гріха, то й про існування сорому не здогадувалися... Лексеми, якими артикулюється відчуття дівчиною цього неземного щастя: «ніби напоєна матриганом», «ніби безтямна», «очі сліпнуть від небачених розкошів», «серце тріскає від радості і млости», «зносить голову», «земля розступається», «тішитись несласанним щастям» – свідчить про всеохопність цього непідвладного розуму почуття. Це ірраціональна і містична («дідьча» – каже М. Матіос) сила, якій неспромога ні відмовити, ні спротивитися. Це життя серця, без якого життя особистості втрачає ґрунт і сенс, без якого подальше існування неможливе. Зректися цього почуття можна тільки через самознищення, самострату. «Кожна життєва криза, – твердить Т. Титаренко, – це вмирання. Вмирання себе вчорашнього з усіма своїми цінностями, прагненнями, задумами. Це розчищення внутрішнього плацдарму для <...> зовсім нового життєвого світу» [6, с. 238].

Тому Кирило, одружуючись із Василичиними ґрунтами й полонинами, за тиждень до весілля спалює всі гойданки, які по горах наробив для своєї Мариньки, – символічний акт від-

речення від себе й входження в інший світ – світ раціональності й буденності, де немає місця тому, колишньому Кирилу, що в убогій дівчині вбачав цесарівну, а біля неї сам почувався цесарем. Віднини його місце має заступити розсудливий, статечний газда, що ходить ногами по землі, примножує статки і «робить діти». Чи не тому й покинула його «чоловіча сила» ще замолоду, що останню «справу» він «достойно виконав»? А ось відректися від себе колишнього він повністю, очевидно, не зміг. Бо чи не той, колишній Кирило прикликав його під час полювання із Бозні на шість хуторів віддалений у Бочків, у Іванцеву колибу, де вони зазнали щастя з Маринькою? Не даремно ж німий Говдя, наділений надзвичайною інтуїцією, «унюхав» у колибі Мариньчин дух, який прозорою тінню стелився, тріпотів докіль Кирила, «як у великій радості» – що, очевидно, слід трактувати як інсайт, озаріння закоханого каліки, яке дозволило йому проникнути в думки-спогади Кирила, відчутти в ньому суперника-осквернителя образу обоженуваної Олексою жінки.

Мариньку стан відчаю після втрати коханого штовхає до саможубства. Але «Бог не схотів узяти її душу до себе» [3, с. 33], і вона «то відмирала від туги, то оживала, аж поки не відчула, що в ній самій умерло серце... Отак з тих пір і живе без серця» [3, с. 34], бо, як сказано було раніше, її любов і була життям її серця: вмерла любов – померло і серце. Все нібито закономірно й логічно.

Так почувается Маринька після виходу «за власні межі». Та чи так це насправді?

Принагідно згадаймо Е. Фромма, який твердив, що любов – це почуття всеохопне. «Коли я кажу комусь: «Я тебе люблю», – писав цей шукач шляхів для виводу людських душ із зони відчуження й самотності, – то це, дійсно, правда, якщо я можу цим сказати: «В тобі я люблю усіх; люблячи тебе, я люблю увесь світ...» [7, с. 115], бо любов – це не почуття до певної людини, а «орієнтація характеру особистості, яка визначає її ставлення до світу» [7, с. 115].

Подумаймо: чи втратила Маринька любов – як орієнтацію свого характеру? Вона втратила коханого – безмірно ціннісний для неї об'єкт своєї любові. Але світ її особистості, сповненої любові, не обмежується лише цим об'єктом. Вона відкрила в собі тяжкий і болісний дар передбачення, й відтепер її місія – попереджати людей про небезпеку й, по можливості, відвертати її. Це не завжди вдається: коли у її видіннях постала війна у вигляді велетенської пожежі над краєм – її «б'ють дрижки, немов у гарячці», тривога в грудях «звивається, як гадина на... стежці», якась «дідьча сила дужче й дужче розгойдує під нею землю», але вона «лише затуляє лице долонями, ніби хоче вборонитися від вогню. Маринька бачить, що вборониться. Та не вборонить інших» [3, с. 140]. Бачити наперед чужу біду й не могли її відвести – ось найбільша Мариньчина кара. Але вона не нарікає. «Вона відкарається за всіх. Бо що їй ще робити на цьому світі, коли світ відібрав у неї всю роботу, окрім однієї – знати й одбувати кару за інших?» [3, с. 139].

Хочеться звернути увагу на місткість фрази «світ відібрав у неї всю роботу»... Про яку «роботу» йдеться? Яку «роботу» мала б робити Маринька, якби світ (зауважмо: не Бог, не Доля, а світ, існуючі в ньому поняття про цінності, про добро і зло) не відняв її?

Очевидно б, плакала діток, поралася б біля худоби та в хаті, виряджала та чекала б Кирила з поля чи з полювання, варила б смачні обіди та втішалася б своєю любов'ю. І це було б справжнім жіночим щастям, бо найбуденніша буденність, якщо

вона освітлена любов'ю й турботою, є щастям, а всі клопоти, всі «роботи», роблені з любов'ю, є повноцінними компонентами щастя. І якщо Василина Чев'юкова, маючи майже все, що їй потрібне, все ж відчуває неповноту свого щастя, компенсуючи її сталою неприязню до невісток, то це лише тому, що в її бутті, в її свідомості немає місця тій всеохопній любові, про яку говорив Е. Фромм і яку оспівує сучасна поетика:

<...> Любов,

Що не маліє й не вмирає,
Що світ, мов чарівний покров,
Від зла й безчестя заслоняє,
Яка дарує силу й міць
Долать негоди і напасті,
Яка в самій собі таїть
І радість, і добро, і щастя [5, с. 239].

Саме тому любов зберегла в своїй душі зчорніла від горя «богодуха» героїня сімейної саги М. Матіос, і в цьому сенсі її можна назвати щасливою. Бо щастя – це не тільки радість, втіха й веселощі. Це вибір себе, свого життєвого шляху й воля йти цим шляхом, творючи добро.

Близьким до образу Мариньки-богодухи є образ Одокії (Доцьки) – дружини старшого Чев'юкового сина Павла. Недарма, напевне, саме до неї з поміж усіх невісток її свекор Кирило має найбільше поваги й виявляє найбільше турботи. З Павлом Одокію поєднують не тільки ґрунти і газдівство – вони широ люблять одне одного, хоч і ніколи не демонструють своїх почуттів на людях. «Але те, що Павло й не дихав би без Доці – це свекруха добре знала... Ото й злостивилась на невістку мало не з першої днини...» [3, с. 12]. Недолюблюють Докію й інші невістки, хоч «слова кривого чи впоперек Доця ніколи не подумала, не те що не сказала» на жодну з них [3, с. 53].

Подібна Одокія до Мариньки й тим, що її любов розповсюджується на всіх, хто її потребує: «А Доці, видко, судьба приписала бути сестрою-жалібницею», – говорить про неї авторка [3, с. 53].

Справді-бо, вона добровільно бере на свої плечі тягар усіх бід, що трапляються в сім'ї, і несе його без нарікань, любов'ю й сердечністю полегшуючи страждання іншого. Добрим янголом, гамувавши не лише фізичні, а й душевні страждання скаліченого Дмитрика, стала для нього братова. Скільки доброти, милосердя й співчуття до його мук вкладає вона в свій догляд за ним, переймаючи його страждання в свою душу. Навіть до «лихої на весь світ свекрухи» [3, с. 63] знаходиться в неї і добре слово, і сльоза чистого співчуття, і терпіння.

І, думається, що якби Одокія не мала оцієї здатності до емпатії, могла жити, не страждаючи чужими стражданнями і болем, її за всіма параметрами стереотипного уявлення про жіноче щастя можна було б назвати щасливою жінкою. Адже вона має все, передбачене стереотипом: люблячого чоловіка, дітей, землі, налагоджене господарство, захист від заздрісників (чоловік, свекор); та, врешті, й заздрість – і свекрушина, й інших невісток – це теж доказ Доциного щастя, бо заздрять лише тим, кого вважають щасливішими й удачливішими за себе. І все ж радості, задоволення і втіхи від свого життя, отієї якісної його оцінки на емоційному рівні – як життя щасливого, жінка не відчуває: надто глибоко проникають в її ество чужі страждання, а відчувати повноту щастя поруч із чужими стражданнями людина, для якої любов – не принагідне почуття, а «орієнтація характеру», – не може.

Гендерний аспект проблеми щастя найповніше простежується в зображенні життєвих доль Петруні Варварчук і Теофілі

Кейван. Саме тому ці персонажі потрапляли в поле зору цілого ряду дослідників творчості М. Матіос (І. Насмінчук, С. Жила, Т. Дриженко, Н. Косинська, Л. Волошук та ін.), які звертають увагу на трагізм долі цих героїнь, на поставлену письменницею проблему реабілітації жіночої тілесності та закріпленої звичаєвістю соціальної дискримінації жінки, що призводить до втрати жіночої ідентичності.

Майже в кожній роботі, де звернено увагу на образи Теофілі та Петруні, їх трактовано як образи бунтарок, що повстали проти патріархальних гендерних стереотипів та еталонів суспільства, відстоюючи свою жіночу ідентичність.

Повністю солідаризуючись з усіма дослідницями в питанні про трагічність долі героїнь, зумовлену дискримінаційними щодо жіночої статі гендерними стереотипами й еталонами, не можу все ж погодитися з характеристиками цих двох героїнь як жінок-бунтарок, оскільки це має пряме відношення до проблеми щастя та його складових частин.

У 40-х рр. ХХ ст. було сформульовано А. Камю «ідею бунту» – свідоме й активне змагання людини за перемогу бодай над самою собою, над своїм відчаєм і безсиллям [4, с. 111]. Основою будь-якого бунту є заперечення існуючого стану і прагнення його змінити. Бунт завжди породжений неприйняттям дій, думок, уявлень, цінностей середовища й протиставленням їм своїх власних. Чи простежується це в творі?

Теофілю Кейван, всупереч її волі й бажанню, згвалтував чужинець-черкес. Отже, вона, попри свій спротив, стала жертвою згвалтування, і про жоден бунт проти патріархальних стереотипів мови бути не може, бо згвалтування звичаєвістю (отими патріархальними стереотипами) засуджувалися.

Її тіло, яке ніколи не знало чоловічої ласки й задоволення від фізичної близькості з чоловіком, підкорилось пестошам чужинця й уперше відчуло задоволення. Знову ж ідеться про підкорення, а не про бунт.

Може, жінка, всупереч патріархальним стереотипам і еталонам, усвідомила своє право на це тілесне задоволення й спробувала відстоювати його? Ні. Вона мислить тими ж стереотипами, вважаючи те, що сталося (власне – вибух власної жіночої ідентичності), гріхом. Вона навіть дітей, що народилися від першого в житті повноцінного сексу, вважає «породженням гріха» і відмовляється їх годувати, бажаючи їм смерті: «чекала, коли самі виздихають з голоду» [3, с. 159].

Згодом, коли жінка все ж приклала близнюків до грудей, її тіло знову відчуло спрагу втіхи, зазваної з черкесом. Отже, маємо всі підстави говорити, що випадковий і не бажаний нею секс пробудив у Теофілі жінку. Але це теж не є жодним бунтом, бо бунт – це дія, а не відчуття чи потяг.

Нешастя Теофілі якраз і полягає в тому, що вона, будучи в цілковитому полоні стереотипних патріархальних уявлень, на жоден бунт не здатна.

Кейвана вона зустрічає з війни, підготувавши йому увесь арсенал засобів її катування і, будучи переконаною в своїй страшній гріховності, навіть сокиру йому підносить зі словами: «Убий мене» [3, с. 150–151]. І лише дітей закриває собою, підставляючи свою голову під чоловічі кулаки. А далі покійно зносить чоловічі побої (а він бив її, як прибудного пса, коли хотів і як хотів [3]), терпить його зневагу й виконує всі його накази, навіть злочинні.

Отже, Теофіля Кейван – в жодному разі не «бунтарка», а типова жертва патріархальних стереотипів і зумовлених ними обставин і власних уявлень, що не тільки не допускають спро-

тиву, а навіть сприяють чоловічій сваволі. А жертви щасливими не бувають.

Інша героїня, яка в ряді досліджень також трактується як бунтарка проти патріархальних, дискримінаційних щодо жіноцтва стереотипів та еталонів, – Петруня Варварчук. Її доля, як і долі більшості героїнь творів М. Матіос, трагічна.

У п'ятнадцятирічному віці видана заміж за старшого від її батька самовдоволеного й егоїстичного багатія – імпотента, який до того ж, приховуючи від людей свою чоловічу неспроможність, ще й зганьбив дівчину та її батька перед усім селом, піднісши йому, замість подяки за доньчину цноту, келишок із дірявим дном, – Петруня покійно переносить сором і привселюдні батькові побої, а далі береться до газдування та потайки плаче, колишучи саморобну ляльку замість дитинки, якої їй не судилося мати із чоловіком-імпотентом.

Проживши в заміжжі не менше семи літ, заміжня жінка залишається дівчиною, а перший сексуальний досвід дістає, лише «згрішивши» з найменшим Чев'юковим сином, що по-сусідськи допомагав їй у господарстві, доки Варварчук був на війні.

Варто було Дмитрику підняти голову, коли молода Петруня піднімалася по драбині на горище, і «вздріти її голе тіло», а їй відчути його пристрасть, щоб двоє незайманих молодих людей, «збожеволілих від наглого пожегу в крові, позбулися голів. Без сокири і шибениці» [3, с. 16].

Любощі молодого братика з Петрунею підгледів старший брат – мамине око – Андрій, котрий і сам пробував залицятися до Варварчучки та отримав «одкоша».

Щойно почувши, що Варварчук повертається додому з війни, Андрій перепинає його по дорозі, заводить у корчму й розповідає про «зраду» Петруні з Дмитриком. Чоловік не дуже довіряє словам підступного сусіда, але одразу втрачає всю свою самовпевненість і гонор, навіть до хати вступити довго не наважуючись.

На запитання вкрай розгубленого й пригніченого Вакарчука, чи була дружина йому вірною, колись покійна й безсловесна Петруня дає знущальну й насмішувату відповідь, яка є завідомою неправдою: «– Я тобі в церкві перед людьми й Богом присягала. Присяги я не ламала... Ти мій шлюбний чоловік. Маєш право перевірити... Ти мене не пробивав. А як хочеш перевірити, чи вірна я тобі, розпечатай мене. Хоч раз.

У її голосі... було стільки зневаги й зверхності, відчаю й неприхованого торжества, а у небачено розквітлому тілі – справжньої жіночої сили, що Варварчукові зробилося млісно» [3, с. 115].

Цей епізод зазвичай трактується як доказ протесту бунтівної жінки, що усвідомила свою ідентичність, свою жіночу суть.

Думається все ж, що це все-таки не бунт, а якраз оте «неприховане торжество» – не дуже шляхетна (чи навіть дуже нешляхетна) мстивість, бо чоловіча сексуальна неспроможність – це серйозне невидиме світу каліцтво – біда: й фізична, і моральна, а знущання над каліцтвом, бідою – справа й зовсім не гідна схвалення...

Можливо, у випадку з Петрунею – це, хоч і не гідна схвалення, але справедлива помста за приниження, пережите на весіллі, за показну самовпевненість і зверхність чоловіка. Але помста – це не протест самоусвідомленої людини. Це, як писав Іван Франко у вірші «На ріці вавілонській», означивши основні параметри рабського світовідчуття: «лише злоба низька і сердитість рабська» [8]

На жоден інший протест чи «бунт», окрім цих мстивих і дошкульних слів, Петруня не спромоглася. Навіть після того, як

Варварчук з Кейваном («Солодкий» Василюк син Андрійко стояв на дворі на сторожі) у неї на очах убили її коханого Дмитрика, на жодний протест вона не спромоглася, навіть на те, щоб викрити вбивць. Вона, як і раніше, газдує, покійно виконує усі Варварчукові накази і так само, як і раніше, потайки плаче, пестячи свою саморобну ляльку, тільки тепер уже вповиту в забуту колись на сні Дмитрикову сорочку.

Жаль завдавати прикrostі читачам, але і Теофіля, і Петруня фактично є злочинцями, що заслуговують не тільки морально, а й кримінального осуду і суду. Теофіля – за шахрайство, бо, вмючи «чинитись сліпою», лжесвідчила у нотаря, зігравши роль своєї столітньої свекрухи, що переодягнений у Чев'юковий кожух її чоловік і є справжнім Кирилом Чев'юком (який на той час уже був покійним).

Петруня – за укриття злочину, який на її очах був скоєний над юним Дмитриком, що в цивілізованих суспільствах трактується законом як співучасть у злочині. Але і в «нецивілізованих» є закон совісті: небунтівна Мотря з роману Панаса Мирного зі своєю «невіднайденою жіночою ідентичністю», будучи не менш безправною й уполіщеною, ніж Петруня чи Теофіля, викриває свого єдиного сина-злочинця, бо так їй велить її жіноче серце і людська совість. Тому та жіноча ідентичність – це не тільки фізіологія, це комплекс чисто людських властивостей і, мабуть, в першу чергу, моральних; а поняття «гендер» включає в себе не тільки права, але й обов'язки представників як чоловічої, так і жіночої статті.

Злочин чи примирення з ним – це моральне падіння, зречення своєї духовної сутності, а «жіноче начало» – ота (нині вже приповідкова) «жіноча ідентичність» – це, як твердить К.-Г. Юнг, поєднання духовності з тілесністю [12, с. 116], і жіноча ідентичність втрачається не тільки із втратою тілесності, а ще більшою (а можливо, й повною) мірою – із втратою духовності.

Чи тільки обставини життя та чоловіча сваволя спричинили моральне падіння цих, в суті своїй порядних і нещасливих, жінок, перетворивши їх на покійне знаряддя чи мовчазних свідків чужих злочинів? І хто щасливіший: «богодуха», убога, самотня Маринька чи багата «газдиня при мужі» Петруня Варварчук?

Висновки. Дослідивши різномірні аспекти проблеми жіночого щастя в досліджуваному творі М. Матіос, доходимо висновку, що щастя жінки, як і щастя кожної людини, незалежно від статі, вимірюється не кількістю трагедій і бід, як і не кількістю радісних подій, що випали на долю людини, а тим, якою людиною вийшла, що винесла із них у своєму серці й розумі.

Література:

1. Братусь Т.В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту Щастя у сучасному англomовному художньому дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2009. 20 с.
2. Дроздовський Д. Як вижити в пеклі на землі? URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/31749/.
3. Матіос М. Майже ніколи не навпаки. Львів: ЛА «Піраміда», 2007. 176 с.
4. Могильницька Г. Українські предтечі європейського екзистенціалізму. Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2006. № 1. С. 108–115.
5. Могильницька Г. Імена. К.: Український пріоритет. С. 240.
6. Титаренко Т. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
7. Фромм Е. Искусство любить. Душа человека. М.: Республика, 1992. 430 с.

8. Франко І. Из секретів поетичної творчості. Зібрання творів: у 50 т. / ред. колег.: М. Бернштейн та ін. К.: Наукова думка, 1981.
9. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж: навч. посіб. К.: Наукова думка, 2000. 172 с.
10. Червак Б. Сага життя. День. 2007. С. 27.
11. Шопенгауэр А. О ничтожестве и горестях жизни. Избранные произведения / сост., авт. вступ. ст. и примеч. И.С. Нарский. М.: Просвещение, 1992. 477 с.
12. Юнг К.-Г. Архетип и символ / пер. с нем. Т.А. Ребеко. М.: Ренессанс, 1991. 262 с.

Вирич Е. В. Женское счастье как экзистенциальная проблема в романе М. Матиос «Почти никогда не наоборот»

Аннотация. В статье на материале романа М. Матиос «Почти никогда не наоборот» исследована проблема женского счастья в его экзистенциальных измерениях. Вопреки еще и ныне существующим стереотипным представлениям о «половом характере» счастья (мужское и женское), утверждается мысль, что главным условием счастья жен-

щины, как и любой личности, является жизненный выбор в пользу добра и любви и воля личности жить в соответствии с этим выбором.

Ключевые слова: женское счастье, патриархальные стереотипы и эталоны, бунт – смирение, страх, отчаяние, выбор.

Virich O. Women's happiness as an existential problem in the novel by M. Matios "Almost never Vice versa"

Summary. The article on the material of the novel by M. Matios "Almost never Vice versa" investigates the problem of female happiness in its existential dimensions. Contrary to the existing stereotypical ideas about the "sexual nature" of happiness (male and female), the idea is asserted that the main condition for the happiness of a woman, like any person, is a life choice in favor of good and love and the will of the individual to live in accordance with this choice.

Key words: women's happiness, Patriarchal stereotypes and standards, rebellion – humility, fear, despair, choice.